

KAHRAMANIN YOLCULUĞUNDA DIŞİL VARLIKLAR: KARAÇAY-MALKAR NART DESTANLARI ÖRNEĞİ

Aynur KOÇAK¹ Sümeyye K. GÜNDOĞDU²

Özet

Çalışmada Karaçay-Malkar Nart destanlarından en bilinen altı kahramanın erginlenme yolculuğunda yaratıkların ve doğa-üstü varlıkların etkileri dışil varlıklar üzerinden incelenecektir. Yapılan incelemeye göre dışil tanrısal varlıklar kahramanın yolculuğuna üç ana noktada etki eder. Kutsal dişinin kahramanın hayatına dokunduğu ilk an doğumdur. Destanlarda Nart kahramanlarının annelerinin mutlaka kozmik anne figürünün bir tezahürü olduğu ve kahramanın anne tarafından soyunun hayatına etki bakımından daha önemli olduğu gözlemlenmiştir. Dışil varlıkların kahramanın hayatına ikinci ana etkisi kut vermedir. Dışil varlıklar kahramanları erginlenmenin yaşanacağı ana aksiyondan önce kutsarlar ve ona güç bahşederler. Diğer bir deyişle kahraman, doğuştan gelen yeteneğinin uyanması için bir "doğa-üstü dişi"den yardım, tılsım, kut alır ve zirve aksiyondan önce metafizik dünyaya adım atmış olur. Ayrıca kutsal bir dişi figürü kahramanı aksiyona hazırlar ve onu amacına doğru yönlendirir. Yani "maceraya çağrı"yı yapan bir rehber konumundadır. Son olarak Nart Destanlarında kahramanı sınavarak onun erginlenmesine etki eden varlıkların Mitolojik Ana kompleksine bağlı, kutsal dişi figürünün bir parçası olduğu gözlemlenmiştir. Kahramandan kutsal dişiyi alt etmesi, bir atakta bulunması ya da en azından atağı savuşturması beklenmektedir. Bunun yanında sırra-erme ve erginlenmeden sonra da kutsal dişiler kahramanın hayatından çekilmez. Kahramanı eğitmek ve gerektiğinde ona akıl vermek üzere her daim hazırdır. Bu bildiride yukarıdaki plan doğrultusunda kahramanın başarılı olabilmesi için dışil varlıkların etkisi senkronik olarak analiz edilecektir.

Anahtar Kavramlar: Karaçay Malkar Nart destanları, erginlenme, dişi figür, mitolojik ana.

FEMİNİNE CREATURES IN HERO'S JOURNEY: SAMPLE OF KARACAY-MALKAR NART EPOS

Abstract

In this study, the impacts of monsters and supernatural creatures on the journey of enlightenment of six of the most well-known heroes of Karacay-Malkar Nart epos will be examined through feminine creatures. According to the research divine feminine creatures affect the hero's journey on threemain points: Life of the hero is touched by the holy female fort he first time at birth. In the epos, it has been observed that the mothers of the Nart heroes are certainly an appearance of the cosmic mother figure and that the impact of the maternal lineage has a importance on the hero's life. The second main effect of the feminine creatures on the hero's life is to give life force. Before the main action through which the enlightenment will be experienced take place, feminine creatures bless the hero and grants him in the other words, fort he awakening of his innate abilities, the hero receives help spell and strength from a 'supernatural female' and thus, he steps into the metaphysical World bef the peak action. Besides, a holy female figure prepares the hero for his action and leads him towards his purpose. In a sence, she plays the role of a guide 'calling out for

¹ Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, aynurnazkocak@hotmail.com.

² Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, sumeyyegulrenk@gmail.com.

adventure'. Finally, it has been observed that the creatures which/who have an impact on the hero's enlightenment by testing him in Nart epos are a part of the holy female figure connected to the Mythological Mother complex. Hero is expected to beat the holy female, make an attack or evade the attack. In addition to this, even after coming to secret and enlightenment, holy females do not leave the hero's life. They always remain ready to train and advise the hero when necessary. Within the communique, impact of the feminine creatures the hero's success in accordance with the above-mentioned plan will be analyzed synchronically.

Key words: Karacay-Malkar Nart Epos, Feminine Creatures, Hero's Journey

GİRİŞ

Karaçay-Malkarlılar bir Kafkas Türk halkıdır. Kırgız Türkçesiyle konuşurlar. Kafkasya'nın en yüksek dağlık bölgelerinde yaşarlar. Çok uzun süre Orta Asya Türk kültürünü korumuş; Gök Tanrı'ya inanmışlardır. Atlı-savaşçı kültürleriyle yaşamış ve genel olarak hayvancılıkla geçinmişlerdir. Ancak 18. yüzyıl civarında Müslüman olan bu halk, kültürlerini İslamiyet'e adapte etmiştir. Yaşadıkları bölgeler coğrafi koşullar açısından bizim için zor olsa da stratejik önemi sebebiyle gerek komşu Kafkas halkları ve özellikle de Ruslar tarafından defalarca istila edilmiştir. Osmanlı'nın zayıf düştüğü son iki yüzyılda kendi kaderleriyle baş başa kalarak özgürlükleri için çok savaşmışlardır. Günümüzde Karaçay ve Malkarlar Rus politikası gereği özerk cumhuriyetler olarak ayrılmışlardır ancak gerek tarih gerek kültür ve dil olarak aynı millettendirler. Geçmişteki sürgünlerden ve zorlu koşullardan dolayı birçok insan topraklarından ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu sebeple Karaçay-Malkar halkından çok sayıda insan ülkemizde de yaşamaktadır(Tatyana, Arivuka, & Tanzila).

Karaçay-Malkar Destanları içinde Nart destanları ayrı bir kol oluşturur. Çünkü Nart destanları sadece Karaçay-Malkar milletine özgü değildir. Kökünde bir Türk destanı olduğu fikri kuvvetli de olsa diğer birçok Kafkas halkında Nart destanları ortaktır. Bu destanlar hem birçok benzerlik taşır hem de bulunduğu millete göre kültür farklılıkları gösterirler (Tavkul, 2004). Nart Destanları Tanrılarla -tinlerle, nemelerle, ruhlarla, tözlerle- ve canavarlarla insanların birbirinden ayrılmadığı, yani kutsal zamandan kopmamış bir dünyanın anlatıdır. Nartlar, yaşamak için kutsal silahlarıyla "Emegen" denen yaratıklarla mücadele etmek zorundadırlar. Bu hayat mücadelesinde onlara yardımcı olan kutsal varlıklar dişil kimlikleriyle ön plana çıkarlar. Bu kutsalın dışı tezahürleri kahramanın doğumundan itibaren -ki bilindiği üzere kahramanın doğumu da kutsal dışı sembollerinin bir yetisidir- ölümüne kadar düşmanlarına karşı kahramanın arkasında dururlar. İlginç olan nokta kahramanın karşısında düşman olarak duranın da kutsal dışının tezahürleri olmasıdır.

Kahraman, bu doğrultuda erginlenme dönemi başta olmak üzere hayatı boyunca dişil varlıklar tarafından sürekli olarak eğitilir ve sınanır. Sonuç olarak kahraman ancak bu dişil kudretler sayesinde, Jung'un tabiriyle "özben"ini oluşturabilmektedir. Bu konuda incelemeye kahramanın hayatına zaman-dizimsel açıyla bakmak daha elverişlidir. Öyleyse öncelikli sırayı Nart destanlarına konu olan "Mitik Ana" sembolleri alacaktır.

1. Mitik Ana

1.1. Ay

Ay'ın Nart destanlarında etkin olduğu en önemli destan Satanay Biyçe'nin destanıdır. Destana göre Güneş, Satanay'ın babası; Ay ise annesidir. Kozmik eril güç ve Yer'in karşıtı-eşi olarak ortaya çıkan Güneş'in aksine Ay, üst paleolitik çağlardan beri kadın ve doğurgan yumurtalar ile ilişkilendirilmiştir. Mascetti, insan zihnindeki bu güneş-ay zıtlığını şu şekilde dile getirmiştir:

"Gece doğan ay, bize sıradan gerçekliğin içindeki esrarengizliği hatırlatır. Güneş ışığı eril, saldırgan, şiddet ve ihtiras doluyken, ay ışığı dişil, yumuşak, şefkatli, alıcı ve sevecendir (...)

Ay, evrelerinin adet dönemini ve kadının üç çağını hatırlatması nedeniyle (hilal bakireyi, dolunay olgunluğa ulaşmış kadını, son dördün bilge kadını simgeler) mitolojide ve tanrıçanın simgeleri arasında özel bir yer edinmiştir” (Mascetti, 2000: 20).

Ay’ın bu farklı yönlerinin tanrıçayla özdeşleşmesini Yunan mitolojisinde net olarak görürüz. Bir Ay Tanrıçası olan Artemis, bakire-avcı bir tanrıdır. Yine bir başka Yunan tanrıçası, ismi Ay anlamına gelen ve Ay’ın kişileştirilmiş hali olan Selene, aşklarıyla ünü doğurgan bir tanrıçadır. Yine Ay tanrıçası olan Hekate, *“karanlıklar alemiyle ilişkilendirilir ve daha ziyade sihre ve büyülere hükmeden tanrıça olarak ortaya çıkar”* (Ateş, 2012:167).

Kimi zaman güçlü bir tanrıça ayın bu çeşitli yönlerini aynı anda temsil eder. Türk inanmasında Umay, bu açıdan dikkati çeken bir Tanrıçasıdır. Bir taraftan doğumun ve lohusa kadınların koruyucusu olarak bilinen Umay, diğer taraftan bakire kabul edilir. Ayrıca büyü ile de ilişkilidir. Bayat, Umay-Ay ilişkisine şu sözlerle dikkat çekmiştir:

“Büyük ihtimalle bir zamanlar güneş kültü ile bağlantılı olan Umay, bu bağlantıyı ateş-ocak kültü ile ilişkisinde korumuştur. Ancak daha eski katmanlı Ay merkezli inanç bağlamında Umay’ın değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Nitekim türemenin ve bakireliğin simgesi olan Ay kültürünün bu işlevleri tamamıyla Umay’ın üzerine geçirilmiştir” (Bayat, 2016: 54) .

Ay ve Güneş’in birleşmesinin amacı *“-mistik fizyoloji tekniğinde- henüz kozmik yaratılışla parçalanmamış, ayrışmamış ilk Bütünlükle birleşmeyi sağlamaktır”* (Eliade, 2014:188) diyebiliriz. Eliade, incelediği mitolojik veriler neticesinde Ay’ın Güneş tarafından döllenmesini ruhun ve aklın birleşerek ilk insanı oluşturmasının sembolü olarak değerlendirmiştir:

“Akıl ruh ikiliği ölümden sonraki ay-güneş ikiliğiyle örtüşür (...) ay güneşten nous’u alır ve nous, burada çimlenir ve yeni bir ruha can verir (psyche). Toprak bedeni yaratır. İnsanın ilk bütünlüşmesi olarak, noun-psyche çiftinin yenilenmesiyle ilişkisine ve ayın güneş tarafından döllenmesi simgeciliğine dikkat edin” (Eliade, 2014: 183).

Öyleyse destan, Satanay’ın Güneş ve Aydan doğduğunu söylemekle kahramanın kutsal bir harmoniden doğduğunu, yaratımındaki kusursuzluğu ve özünde taşıdığı aşkın gücü vurgulamak ister. Daha da önemlisi destanda Satanay’ın Ay’ın dişi mirasçısı olduğunu ve Ay’a yakıştırılan büyü-sihir-dişilik becerileri gibi özelliklerin Satanay’da bulunacağı ima edilmiştir.

1.2. Yer Ana

1.2.1. Kozmik Anne Olarak Yer Ana

Yer Ana, öncelikle *“Her şeyin içinden çıktığı, sonra da içinde kaybolduğu sonsuz hayat akışının kişileştirilmesi”* (Mascetti, 2000: 89) olan Mitolojik Ana’nın en büyük mirasçısıdır. Su Tanrısı, Yer Tanrısı, Ateş Tanrısı gibi tabiata ait bütün unsurlar eril ve dişili özünde birleştiren bu Mitolojik Anadan koparak özelleşmiş, kimi yerde eril

tanrılara, kimi yerde koruyucu dişi hamilere, kimi yerde iyelere dönüşmüştür³. Bu bölünmede en büyük payı Yer Ana almıştır çünkü eğer somut bir yaratma gücü varsa bu kesinlikle Yer Ana'nın elindedir.

Mitolojik Ana zamanla yaratma gücünü eril tanrılarla paylaştığı için Yer Ana'ya, "ana döllen" olarak Gök Tanrının karısı olma görevi kalmıştır. Bu şekilde Yer Ana onun içinden çıktığı düşünülen tüm varlıkların koruyucu ve merhametli annesi olmuştur. Bayat, Yer Ana'nın "anneliğine" ve Mitolojik Ana ile ilişkisine şöyle değinmiştir: "Yer Ana bütün hayvanların, kuşların ve bahadırların anası ve koruyucusudur. O halde dağ, nehir, orman, vb. koruyucu iyeler Mitolojik Ananın somutlaşmış ve çeşitlenmiş varyantlarıdır, denilebilir." (Bayat, 2016: 13)

Nart Destanlarında, onun birincil görevi olan Gök Tanrı'nın eşi olma motifi son derece önemli bir kahramanın doğumu için kullanılmıştır. Debet adıyla bilinen destan kahramanının doğumu destanlarda şu şekilde geçer:

"Gök Tanrısı Yer Tanrısı ile evlendi

Gök gürleyip bu yer hamile kalmış

Dokuz yıl dokuz gün

O hamile olarak durmuş

Yer yarılıp sonra Debet doğmuş" (Tavkul, 2004: 14-23).

Nartların en önemli kahramanlarından biri olan Debet, yeryüzünün ilk demircisi misyonuyla Nart halkına demir madenini ve onu nasıl işleyeceğini öğretmiştir. Bilindiği gibi Eski Türklerde demircilik mesleği kutsalın, dinin bir parçasıdır. Çünkü öncelikle Türkler, demirin içinden çıktığı doğayı/yeri kutsal ve canlı kabul ederdi. Hafızalarda Yer Ana ya da yer-su olarak kodlanmış bu varlıkların -ya da varlığın- bağına girerek, somutlaştırarak söylersek, vücudunu deşerek onun lütfunu çıkararak demirciler de bu kutsallıktan payını alırdı.

Demirciler de tıpkı şamanlar gibi seçilmiş kişilerdi. Hatta şifa ve büyü yetenekleriyle şamanlardan güçlü oldukları kabul edilir, onlardan korkulurdu. Ayrıca demircilik soyla geçen bir meslekti; her isteyen demirci olamazdı. Bu silsilenin en başında da bir pirlininin, ilk demircinin bulunduğu inanılırdı. "Demirci Ata" diyebileceğimiz bu kahraman Gök (Tanrı) ten insanlara lütuf olarak inmişti. Debet'in destanı da bir ilk demirci destanıdır. Bu yüzden o, Gök ve Yer'in kozmik evliliğinden doğmuştur. Parçada yer alan dokuz motifi ise bir taraftan türeme ile ilişkilirken -İnan, çalışmasında insanın bir ağacın dokuz dalından türediğini anlatan bir destan parçasına yer verir⁴. Diğer taraftan demirciliğin dayandığı soy ile ilgilidir: "Demircilik, genel olarak bir soy sanatıdır ve dokuz kuşak önceki demirci ata, olağanüstü bazı yeteneklerle donatılmıştır" (Bayat: 2015, 64). Ancak elbette ilk etapta

³ "Ayrı ayrı simge ve imgelerin bir araya getirilmesi Mitolojik Ana varlığının zamanla Yer-Ana, Yer-Sub, Ötüken, Umay kültü şeklinde ortaya çıktığını ve mitolojik olgudan cisimleşmeye kadar uzun bir yol kat ettiğini görürüz." (Bayat, Türk Mitolojik Sistemi, 13)

⁴ "Dalsız "budaksız" bir ağaç bitmişti. Bu ağacı tanrı gördü ve "dalları olmayan ağaca bakmak hoş bir şey değil; buna dokuz tane dal bitsin!" dedi. Ağaçta dokuz dal bitti. Tanrı yine şöyle dedi: "dokuz dalın kökünden dokuz kişi türesin ve bunlardan dokuz ulus olsun." Abdulkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006) 15.

kahramanın özel olmasından dolayı doğumunun da zor gerçekleştiği vurgulanmış olmalıdır. Her şekilde Debet'i dünyaya getiren, onu tıpkı bir maden gibi bedeninden çıkararak Yer Ana'dır. Ve Gök Tanrı her ne kadar dölleyen konumunda da olsa Debet'in hayatına daha sonra bir etkisi olmamıştır.

1.2.1. Yer Ana'nın Doğal Sembolleri

1.2.1.1. Ağaç

Türk inanmalarında Yer Ana'nın en güçlü görüngülerinden biri ağaç sembolizmidir. Hatta kimi zaman ağaç, Yer Ana'nın tezahür ettiği biçim olarak onunla özdeşdir. Bayat bu konu ile ilgili Yakutlardan örnek verir:

"Yakut mitolojik görüşlerinde Yer Ana ve Yer ilahesi genelde ağaçla bütünleşmiş bir varlık olarak betimlenir. Bu Yer Ana ruhunun ağaçta yaşaması diğer taraftan onun ağaçların, bitkilerin ve insanların koruyucusu olması ile de desteklenir"(Bayat, 2016: 19).

Çünkü ağaç da tıpkı Yer Ana gibi sonsuz bir yenilenme ve doğum gücüne sahiptir:

"Her yıl yapraklarını kaybedip her yıl onları tekrar bulan ağacın ölüm ve tekrar dirilişle ilgili güçlü sembolizmi, ağacın yeryüzünde ve öteki dünyada tekrar doğurma yeteneğine sahip olduğu düşüncesini yerleştirmiştir"(Roux, 2011: 182).

Ağacın bu algısı ile Yer Ana'ya yaklaştırılması, ağaç kültü etrafında bir dizi ritüele de sebep olmuştur. Ateş, ağacın ibadete konu olması ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

"Bu düşüncenin sonucu olarak kadınlar anılan ağaçlardan kısırlıkları engellemeleri, gidermeleri ve doğumlara yardımcı olmaları için birtakım dualarda bulunurlardı. Örneğin, karısının çocuğu olmamasını elma ağaçları altında yatmamasına bağlayan bir Asya destanında olduğu gibi, kısır kadınların çocuk doğurabilmek için tek başlarına bir elma ağacının altında dua etmeleri veya yuvarlanmaları gerektiği inancı yaygındı."(Ateş, 2012: 172).

Öyleyse ağaç, yenilenme ve doğumun güçlü bir sembolü olması dolayısıyla insan zihninde Mitolojik Yer Ana'nın bir tezahürü olarak kabul edilmiş ve saygı görmüştür. Bu bağlamda ağacın Yer Ana ile bağlantılı güçleriyle Nart Destanlarından Satanay'ın yolculuğuna etki ettiğini söyleyebiliriz. Nartların en önemli kadını, manevi anneleri ve liderleri olan Satanay Biyçe, doğar doğmaz Celmavuz denen bir yaratık tarafından kaçırılarak ıssız bir adada alıkonulmuştur. Satanay, büyüyüp ergenlik yaşlarına geldiğinde adadan kaçmaya karar verir. Bunun için adada kayın ağacından bir kayık bulup denize açılır (Tavkul, 2014: 37-43). Ulaştığı karada onu Alması denen bir çeşit orman ruhu topluluğu karşılar. Alması Satanay'a iyi davranırlar. Destanda bu ilişki aşağıdaki gibi işlenmiştir:

"Hortlaklar⁵ görüp onu almışlar.

⁵ Orijinal dildeki hali olan "Alması" olarak kabul edilmesi daha doğru olur.

Kara ormana götürüp yiyecek vermişler

Hortlaklar ağaç kökünden yiyecek vermişler.

Satanay'ı değerli itibarlı görmüşler” (Tavkul, 2014: 37-43)

Görüldüğü gibi destanın söz konusu kısımlarında Satanay'ın hayatına etki eden iki ağaç motifi açıkça vurgulanmıştır. İlkinde kayın ağacı Satanay'ı hapsediği “kıpırtısız nokta”dan kurtararak hayatına başlamasını sağlamıştır. Bu noktada kayın ağacını bir taşıyıcıdan çok, yeniden doğumu sağlayacak bir rahim olarak değerlendirmek gerekir.

Türk Şamanizm’inde kayın ağacı kutsal kabul edilir ve bizzat tapınmaya konu olur. Kayın ağacı “yalnız ayin törenine katılan bir unsur değil fakat bizzat kendisine tapınılan mukaddes bir varlıktır (...) kayın ağacı koruyucu ve merhametli ana-tanrı Umay ile beraber Ülgen tarafından yere indirilmiştir.” (İnan, 2006: 64) Bu noktada Umay'ın Eski Türk inancında doğumun ve lohusa kadınların koruyucu tanrıçası olarak bilindiği unutulmamalıdır. Diğer taraftan Su, aşağıda ayrıntılarıyla işleneceği gibi birçok mitolojide evrenin ana maddesi olarak her şeyin içinden çıktığı Mitik Ana konumunda yer alır. Öyleyse kayın, söz konusu sahnede kesinlikle rahmin yerini tutmaktadır.

Satanay Biyçe'nin ağaçla ikinci teması Kara Orman'da ruhunun beslendiği ağaçtır. Bu ağaçtan beslenme motifini, yine Yer Ana kompleksine bağlı olmak üzere kahramanın Tanrısal dışiden kut alması şeklinde yorumlanması uygun olur. Çünkü ağacın kapsam alanındaki kadın, kaynak, süt, hayvanlar, yemişler, sürekli yenilenme gibi kavramlar bir araya geldiğinde; ortaya sürekli yeniden doğuş halindeki evreni, kozmik canlılığın tükenmez kaynağını, temsil eden muazzam bir güç ortaya çıkar ve buna mitolojik sembolizmde “Evren Ağacı” adı verilir (Eliade, 2014: 339). Çünkü ağaç, temelde kökleriyle yere bağlı olduğu kadar gövdesiyle orta dünyaya da hakimdir ve aynı zamanda göğe uzanan dallarıyla göğün kutunun da taşıyıcısıdır. Öyleyse Satanay'ın ağacın kökünden yemesi onun bu üç dünyaya hâkim olan gücünden yararlanma amacı taşır.

1.2.1.2. Dağ-Taş-Mağara-Kurt

Yer Ana'nın sembol ağı elbette ağaçtan ibaret değildir. Yer'den çıkan ve ebedi, güçlü, kudretli görünen her şey onun sembolüne dönüşür. Dağ da heybetiyle, dünyayı dengede tuttuğu inancıyla, dünyanın en yüksek yeri olması dolayısıyla Gök ile ilişkili olmasıyla Yer Ana'nın en önemli sembollerinden biridir. Dağ-Ağaç-Yer Ana ilişkisi şöyledir:

“Bazen dağ tek başına dünya ağacının yerini alır, yani dünyanın eksenini teşkil eder. Dağ içindeki mağaralar da yaratılış, doğum, ana rahmi gibi konulara işaret etmekle birlikte çok genel anlamıyla evrenin de bir simgesidirler” (Çoruhlu, 2013: 110).

Destanlarda Satanay'ın eşi olarak Nartların önderi ve babası kabul edilen Özümek, iki dağın arasına düşen bir kuyruklu yıldızdan doğmuştur. Dağ, dünyanın merkezini ve dolayısıyla yaratımın başladığı anı ve yeri temsil

eder. Diğer yandan iki dağın arasında açılan çukuru Yer Ana'nın rahmi olarak düşünmek yanlış olmaz. Bu durumda Özümek'in annesinin kutsal dişi sayılan Yer Ana'nın bir tezahürü olduğu görülür. Debet, kuyruklu yıldızın düşerken yaydığı ışık sayesinde Özümek'in düştüğü yeri bulur. Özümek, çukurun ortasında, mavi bir taştan çıkmış, dişi bir kurdun sütünü emmektedir. Onu büyütme için yanına alır.

Destanın bu parçasında Özümek'in taştan doğması önemli bir ayrıntıdır. Türklerde taş kültü Yer Ana kompleksine bağlı çok güçlü bir inanmadır. Genel olarak da tüm kültürlerde taşın sembolik önemi mevcuttur:

"Bu ilk insanlar bir taşta baktıklarında cansız, nitelsiz bir kaya parçası görmezlerdi. Gücü, kalıcılığı dayanıklılığı ve insanın kırılabilir durumundan epey farklı mutlak bir varlığı temsil ederdi taş. Taşın ötekiliği onu kutsallaştırırdı." (Armstrong, 2014: 18)

Öyleyse taştan doğuma konu olan Özümek, Yer Ana'nın oldukça güçlü sembol ağına girmiştir ve rahatlıkla söyleyebiliriz ki kutsal bir dişi tarafından dünyaya getirilmiştir. Onu besleyen kurt ise yine aynı ağda yer alan sembollerden biridir. Göktürklerin kutsal dağı olan Ötüken'in kurt ile somutlaştırılmıştır:

"Ötüken, (...), Göktürkler döneminde kutsal merkez ve kutsanmış toprak işlevini görmeye başlamıştır. Çin kaynaklarına göre ayrıca Ötüken, kurtla eşdeğer tutulmuş, bir kurt olarak tasvir edilmiştir."(Bayat, 2015: 42) Ayrıca Altay mitolojisinde baskın bir dağ-kurt ilişkisi vardır.

"Türeyiş mitlerinde de Aşına boyunun ecdadı olan kurdun düşmanlardan korunmak için dağlardaki mağaraya sığınması kurt-dağ ilişkisinden haber verir. Hatta Altay'ın çeşitli halklarında kurt, Dağ ruhu ile denkleştirilmiştir. Nitekim Kumandinler Dağ ruhunun kurt olduğu veya kurt şeklinde gezdiğine inanırlardı." (Bayat, 2015: 228-229)

Nart destanlarının bir diğer önemli kahramanı Sosurka da bir kayadan doğmuştur. Su kenarında her gün rastladığı bir kızla birlikte olmak isteyen çoban, kızın kayanın arkasına kaçmasıyla kayayı döller. Durumdan haberdar olan bir kadın, bu kayayı alıp karanlık ve soğuk bir odada gebelik süresi kadar bekletir ve süre sonunda kaya çatlayarak içinden Sosurka doğar. Sosurka'nın doğuma kadar zaman geçirdiği odayı Yer Ana'nın rahminin suni bir kopyası olarak değerlendirmek gerekir. Çünkü gerçek ana rahminin soğuk olamayacağı bilinmemesi imkansız bir bilgidir. Soğuk olan toprağın altıdır. Bu sebeple oda, toprağın altının bir taklididir.

1.3. Su Ana

1.3.1. Kahramanların Merhametli Bakıcısı Olarak Su Ana

Suyun kahramanlar için ilk ve en önemli fonksiyonu anneliktir. Su Ana, Yer Ana gibi doğurmasa da bakar, besler ve büyütür. Ayrıca yağmur şeklinde içinden geldiği göğe de bağlıdır (Roux, 2011: 143). Kahramanların annesi kabul edilen Su Ana, bir yandan da hepimizin doğmadan önce içinde yüzdüğü amniyon sıvısıdır (Mascetti, 2000:44). Cenini hayatın ilk evrelerinde kuşatır ve onu besler. Nart destanlarında Su Ana'nın beslediği en önemli kahraman Debet'tir. Debet doğduğunda Su Anası ırmakları onun ağzına çevirir ve onun beslenmesini sağlar.

Ayrıca bir diğer destan kahramanımız Satanay Biyçe adada tek başına yaşarken ona da Su Ana bakmış; destanda geçtiği şekliyle “Altın saçlarını eliyle taramış”tır (Tavkul, 2004: 37-43).

Sosurka'nın doğumunda ise kayanın arkasında saklanan genç kızı belki de Su İyesi olarak değerlendirmek gerekir. Sonuçta destanda düzenli olarak su kenarında görülmektedir Sosurka doğduktan sonra analığı Sosurka için yedi ayrı dağdan su getirir ve Sosurka'nın ağzını yıkar. Yıkarken bir taraftan da dua etmektedir:

“Yedi dağın da Nartları senin emanetin, yedi dağ da senin annendir, onların sütleri ile ağzını yıkadım. Ben seni onlara emanet ediyorum, onlar sana yardım ederler!” (Tatyana, Arivuka, & Tanzila).

Bu sahnede Su Ana ve Yer Ana kavramlarının bir hayli iç içe geçtiğini söyleyebiliriz. Ancak yukarıda değinildiği gibi bu kavramları tüm zıtlıkları içinde barındıran Mitik Ana'nın bağımsızlaşan parçaları olarak kabul edersek zaten en baştan ikisi arasında ortak noktalar olduğunu, aynı kaynaktan çıktığı için bunun normal olduğunu görebiliriz. Nitekim bilindiği gibi Türklerin en önemli inanmalarından biri Yer-Su kültüdür ki her iki unsuru eşit derecede birlikte değerlendirmek gerekir.

Su Ana yukarıda görüldüğü gibi kahramanlara saf merhametle yaklaşmıştır. Destanda geçen bu kısımları kahramanın kutsal bir dişi tarafından kutsanması şeklinde yorumlamak yerinde olur. Ancak Su Ana, her zaman kahramanlara gülen yüzünü göstermez. Çoğu zaman Su, kahraman için en zorlayıcı sınavlardan biridir.

1.3.2. Sınayıcı-Yetiştirici Olarak Su Ana

Eliade'a göre su evrenin yapı maddesinin sembolüdür.

“Potansiyel gücün ve ayrışmamışlığın ilkesi, her tür kozmik tezahürün temeli, bütün tohumların taşıyıcısı olan su, bütün biçimlerin kaynaklandığı ve bir felaket ya da kendi gerilemeleri sonucunda dönecekleri ilk özü simgeler”(Eliade, 2014:196).

Gerçekten de su, içinde mucizeyi barındırdığı kadar tehlikeyi de barındırır. Kahramanı arındıran sular aynı zamanda onu boğabilir. Bu tehlikeyi yaşayan en önemli kahramanlarımızdan birinin adı Karaşavay'dır. Karaşavay, Debet'in en büyük oğlu Alavgan ile Emegen denen dev bir yaratığın çocuğudur. Emegen kadın, ayda iki erkek çocuk doğurduğu halde doğurduğu çocukları anında yutup yemektir. Durumu fark eden Satanay Biyçe, emegeni kandırarak elinden bir çocuğu kurtarır ve onu Kafkasların en yüksek yeri olan buzullarla kaplı Elbruz Dağı'na götürür. Elbruz Dağı'nda Satanay bebeğe buzdan bir beşik yapar, ağzına buzdan bir emzik koyar ve gider. Daha sonra Satanay'ın Karaşavay adını vereceği bu küçük bebeğin bu şartlarda yaşaması beklenir. Bu bir acımasızlık değil, aksine çok yaygın bir kahraman motifidir. Eliade bu durumu aşağıdaki gibi özetler:

“Çocuğu kozmik öğelerin -su, rüzgar, yer- insafına bırakma, “sunma” kadere karşı bir tür meydan okumadır. Yere ya da suya emanet edilen çocuk, öksüzdür ve ölebilir; ama eğer şansı varsa insanüstü bir konuma da yükselebilir. Kozmik öğelerin korunmasındaki terk edilmiş çocuk genelde bir kahramana bir azize ya da bir krala

dönüşür. ... *“yeryüzü ana (ya da su ana), terk edilen çocuğa sıradan insanların yaşamayacağı olağanüstü bir kader bahşeder*(Eliade, 2014: 252).

Karacay da bu acımasız anne sayesinde her geçen gün daha fazla güçlenerek daha bebek denecek yaşta canavar annesini öldürecek güce ulaşmıştır.

1.4. Ateş Ana

1.4.1. Kahramanın Yardımcısı Olarak Ateş Ana

Mitolojik Ana olgusunun zamanla gelişmesi ve görevlerine göre ayrışması sürecinde her bir fonksiyon ayrı ayrı hamî ruhlara dönüştü. Bu hamî ruhlardan bir kısmı dişî kimliğini korurken dünyanın yaratılması, zamanın, havanın ve rüzgarın yönetilmesi gibi fonksiyonlar eril tanrıların ya da hamî ruhların elinde toplandı. Ancak Bayat'ın da belirttiği gibi *“daha eski görüşlere göre kadın varlıklar olarak düşünülen hamî ruhlar doğayı, erkek olarak düşünülen mitolojik varlıklar ise kültürü simgeler.”* (Bayat: 2016, 20) Aynı şekilde tabiatın bir parçası olan ateş de öncelikle dişî hamî ruhun elindedir. Nitekim çeşitli Türk inançlarında bu durumun izlerini görürüz. *“Hakas Şamanları Umay'a müracaat ettiklerinde ateşi çağırırlar. Yakutlar da doğum hamisi Ayısı'tı çağırırken ateşe yağ atıp 'Ey doğum tanrısı Ayısı't hatun, ye! Yolun açık olsun' derler”*(Bayat: 2016, 72).

Yukarıda Umay'ın özellikle kayın ağacı ile olan yakın alakası üzerinde durulmuştu. Bu üç kavram hemen bütün Türk mitolojilerinde birlikte anılmaktadır. İneyet, ateşin ana maddesinin ağaç olduğunu söyleyerek bu görüşü destekler. Ayrıca çalışmasında Radloff'un Ateş Ana'yı bir bitki ilahesi olarak gördüğünü de vurgulamıştır(İneyet: 2010, 38). Tüm bu bilgiler ışığında ateşin koruyucu ve bahşedici yönünü görmekteyiz. Ateşin Nart kahramanlarından demirci Debet'in hayatına da tam olarak böyle bir katkısı vardır.

Doğuştan demirci olan Debet bu gücünü Ateş Ana'dan alır. Ateş Tanrısı ona gücünü lütfetmiştir. Destanda Debet için *“Canı kanı ateşten meydana gelmiş”* (Tavkul:2004, 14-23) denir. O, tuttuğu taşı elinde eritebilmekte ve Ateş Tanrısı ateşin dilini öğrettiği için taşları analiz edebilmektedir. Kahramanımız diğer taşların içinden demiri bu şekilde çıkarabilmiştir.

1.4.2. Kahramanın Sınayıcısı Olarak Ateş Ana

Her şeyden önce ateş tehlikeli ve korkutucudur. Bir bebeğin öğrendiği ilk şartlanmalardan biri ateşin yakıcı olduğu ve uzak durulması gerektiğidir. Onun aynı zamanda zarar veren bir tabiat parçası olması, zamanla hamî ruhunun da kötücül özellikler göstermesine ve çirkin olarak tasavvur edilmesine sebep olmuştur. Çoruhlu'ya göre Umay'ın Alkarısı, Kara Umay gibi şeytanileşmiş varyantlarının onun ateş ruhu olarak anılmasıyla ilgili olabilir(Çoruhlu: 2013, 45).

Yukarıda ateşin tabiatın bir parçası olması dolayısı ile dişî hamîye ait olduğu söylenmişti. Ancak ateş kültürün de ön şartı kadar vazgeçilmez bir parçasıdır. Bu sebeple ateşin, ister eril ister dişil olsun, hamî ruhtan alınıp

insanların kullanımına açılması gerekir. Bu doğrultuda mitoloji literatüründe sayısız ateşi ele geçirme hikayesi vardır.

Nart destanlarında da kahramanımız Sosurka, Nartların ihtiyacı sonucunda ateş bulma macerasına çıkar. Destanda kahramanımıza ateşin kötücül sahibi olarak kahramanın ana çatışmasını yaşatan bir Emegen vardır. Sosurka, Emegen’i üç aşamadan oluşan bir kandırmayla öldürerek onun elinden ateşi alır ve Nartlara getirir. Emegen bu bağlamda Umay’ın kötücül varyantlarından biri olarak değerlendirilmelidir. Çünkü yukarıda belirtildiği gibi Umay da bir ateş ilahesi olarak anılır. Nitekim Hakas masallarında tıpkı Emegen gibi tek gözlü ateş ilaheleri mevcuttur(Bayat: 2016, 137). Altay Buçay destanına göre ilk şamanın adı Emegen’dir (cinsiyeti dişidir) ve ilk şaman ateşin koruyucusu ve sahibi kabul edilir(Bayat: 2010, 134).

2. Emegen

2.1. Ana Figürü Olarak Emegen

Emegen denilen demonik varlık Türk dünyasında çok çeşitli şekillerde karşımıza çıkar. Ancak en bilinen şekli muhakkak Şamanizm’de geçtiği “yardımcı ruh” şekliyledir. *Emegen* ya da *Emeget* olarak bilinen yaratık, ölen şamanın ruhudur. Ayrıca şamanın ruhunun eşi ve onun hayvanda tecessüm eden canıdır. Emegen ve şamanın canları birbirine bağlıdır:

“Ölen bir şamana ait olduğu söylenen bu ruhun diğer bir adı da Emeget’tir. Denildiğine göre, iye kıl veya Emeget şamanın ruhunun eşi veya onun hayvanda tecessüm eden canıdır. Şaman ayin esnasında iye kıl’ın yardımı ile görür ve işitir. Şaman ile iye kıl’ın hayatı birbirine sıkı sıkıya bağlıdır, iye kıl ölürse, şamanın da hayatı sona erer”(Radloff: 2012, 133).

Abdülkadir İnan da Emegen denen yaratığın şamanın yardımcısı ve ata ruhu olduğuna dikkat çekmiştir. Ona göre Emegen kelimesi, Yakutlarda direkt olarak Altaylarda töz olarak geçen kelimenin yerine kullanılır ve soylu ölümler ile büyük şamanların ruhunu temsil eder(Çoruhlu: 2013, 64).

Birçok araştırmacı tarafından Emegen’in Türk inanmalarında yardımcı-koruyucu bir ruh görevinde olduğunu kabul edilmiştir. Fuzuli Bayat’a göre Emegen her ne kadar Şamanist inançtaki “iye kıla” benzese de bundan çok daha farklı bir varlıktır. İşlevi de çok daha geniştir. Ona göre Emegen Şamanizm’den ayrı gelişmiş Türk Mitolojisinde Mitolojik Ana varlığının kapsamı içindedir:

“Yer Ana’yı simgeleyen Emeget/Emegen veya Emegetler dişi ruh olarak bilinmektedir. Hatta Altaylılar mitolojik yer Ana’ya Ak Emegen (beyaz saçlı ana) derler. Tuvalıların Emegelçi (nine) dedikleri demonik varlık Yer Ana’ya benzer ev ruhu olarak tasavvur edilir. Bu mitolojik koruyucuya bazı hallerde Emegelçi-Zaya-çi (yaratıcı nine) de derler. Bu da

onun eski fonksiyonunu belirleyen koddur. Nitekim mitolojik ananın yaratıcı güce sahip olduğu ve bu gücü sonradan Gök Tanrı'ya bıraktığı bilinmektedir”(Bayat: 2015, 102).

Nart destanlarında da Emegen'i bu hatırası unutulmuş Mitolojik Anne rolünde görülmektedir. Debet'in en büyük oğlu Alavgan, bu kahramanlardan en önemlisidir. Destanda Alavgan'ın annesinin yani Debet'in karısının kim olduğundan bahsedilmez. Ancak kahramanın annesinin destanda belirtilmemesi sıkça rastlanılan bir durum değildir çünkü kahramanlar için çoğu zaman anne, babadan çok daha önemlidir. Sonuçta herkesin dünyaya gelmek için bir anne figürüne ihtiyacı vardır.

Destana göre Alavgan'ın macerası, babası Debet'in ona evlenecek uygun bir kız bulamaması ile başlar. Alavgan, evlenmediği için toplumdan dışlandığını fark edince kendine uygun eşi bulabilmek için Emegenler ülkesine gider. Yolda yürürken göğüslerini omuzlarından arkaya sarkıtmış yerin yarıklarını yamayan bir Emegen'le karşılaşır. Emegen kadına gizlice yaklaşarak onun sütünü emer. Emegen fark ettiğinde yapacak bir şeyi kalmamıştır. Alavgan'a, hemen sütünü içip evladı olmasaydı çok güzel bir yemek olabileceğini söyler. Alavgan da aynı şekilde eğer Emegen, annesi olmasaydı onu öldüreceğini belirtir. Bundan sonra Alavgan, artık annesi sayılan bu kadına derdini anlatır. Emegen kadın Alavgan'a kendi Emegen kızını verir. Alavgan onu Nart köyüne getirerek evlenir. Bu destanda dikkat çeken kısımlardan biri Alavgan'ın dev kadını görür görmez ona *“Ey anne, anne!”*(Tavkul:2004, 44-46) diye seslenmesidir. Öyleyse rahatlıkla Alavgan'ın destanda belirtilmeyen anne figürü Emegen'dir diyebiliriz. Ayrıca Emegen'in abartılmış göğüsleri de Ana Tanrıça ile bağlantısını ortaya koymaktadır.

Destanda düğümü çözen nokta Alavgan'ın yaratıktan süt emmesidir. Alavgan'ın eş arayan bir delikanlı olarak böyle bir eylem gerçekleştirmesinin altında kadın göğsünün mitolojik sembolizmdeki önemi yatmaktadır. Kadın göğsü *“hayati ve kültürel bir organ”* olarak *“kocanın ve çocuğun birleşme noktasıdır”*(Roux:2011, 194). Şamanlar sırta erme dönemlerinde kendilerinden geçtikleri sırada bu tarz tözlerin sütünü emerler ve bu sayede onların güçlerini kendilerine geçirirler. Hatta şamanların ancak sütünü içtikleri ruhlara kamlık yapabildiği bilinmektedir(Bayat: 2015, 27-55). Ancak bu ruhlar yalnızca onların sembolik anneleri değil semavi eşleri de olurlar.

Söz konusu sahnede Emegen elinde ağaç iriliğinde bir iğne ile toprağı yamarken görürüz. Dikmek ve örmek mitolojide yaratmak anlamına gelir. Tanrıçalara özgü kutsal bir eylemdir. Mircae Eliade birçok tanrıçanın elinde iğ ile olan görüntülerine değinir:

“[örmek] yaratmak demektir. Örumceğin ağını dokuduğu ipliği kendinden üretmesi gibi kendi özünden ortaya çıkarmaktadır (...) kaderi dokuyan Moira'lar, ay tanrılarıdır. Homeros onlara “ömür ipliğini eğirenler” adını verir ve bunlardan birisinin adı Klotho, yani “iplik eğiren”dir. Bunlar ilk başta doğum tanrıçalarıydılar, ama sonra kaderle kişileştirildiler” (Eliade:2014, 190).

Destanda Emegen öncelikle kahramanın düşmanıdır. Şamanistik sembolizmi göz önünde bulundurursak kahramanın Emegen'in sütünü içmesini aynı zamanda onun üzerinde hakimiyet kurması ve hatta onunla özdeş güçlere kavuşması şeklinde değerlendirmek gerekir. Ayrıca basitçe söylersek Alavgan kutsal bir dişiden kut (Süt) emerek yeniden doğmuş ve kutsanmıştır. Destanın devamında Alavgan, Emegen karısını alıp Nart köyüne gelir. Emegen kadın ayda iki erkek çocuk doğurmaktadır ama doğurduğu çocukları hemen fark ettirmeden yemektedir. Satanay Biyçe bunu fark ederek çocuklardan birini kaçıtır. Elbruz dağında onu gizlice büyütür ve Karaşavay yeterince güçlenince onu aşağı indirir. Karaşavay annesini tek vuruşta öldürüp intikamını almıştır. Babası ona mevkiini ve atını verir.

Alavgan'ın Emegen'den çocuğu olan Karaşavay adlı kahramanda Emegen'in annelik misyonu çok daha barizdir. Alavgan'ın karısı yukarıda Ana Tanrıça'nın demonikleşmiş hali olarak değerlendirilebilecek Emegen kadının kızı; yani mirasçısıdır. Bu Emegen'in ayda iki erkek çocuk doğurması ve doğurduğu çocukları yemesi, bizi yaratıcı ve yok edici olarak kadın arketipine götürür. Bilindiği gibi tanrı metaforunun dışı olarak algılandığı mitolojilerde tüm evren bir döngü halinde mitik ananın içinden doğar ve ona geri döner. Doğurduğunu yiyen tanrıça figürü birçok mitolojide saygı görülen ve tapınılan bir ikonografidir. Campbell bu konuda Hint mitolojisinden açıklayıcı bir örnek sunmuştur:

“Ramakrişna sessiz bir öğleden sonra Ganj'dan güzel bir kadının çıkıp onun meditasyon yaptığı kuytuya geldiğini gördü. Bir çocuk doğurmak üzere olduğunu anladı. Bir anda bebek doğdu ve kadın onu nazikçe emzirdi. Birden, her nasılsa korkunç bir görünüme büründü, çocuğu şimdi çirkin olan ağzına aldı, parçaladı, çiğnedi. Yuttuktan sonra Ganj'a geri döndü ve ortadan kayboldu”(Campbell:2013,133)

Ayrıca Joseph Campbell'e göre “yutma” ya da “yutulma” eylemi kahramanın sembolik olarak karşıtını, yani kendi beklenmedik benliğini keşfetmesi ve onu ele geçirmesi anlamına gelir(Campbell:2013,124). Bu bağlamda Emegen, ayrışmamışlığın eril ve dişil bütünlüğünün temsilcisi olan Mitolojik Ana'dır. Açıklamalar doğrultusunda Karaşavay'ın annesinin aslında düşmanca bir tavır sergilemediğini, sembolik olarak kutsal bir eylemi gerçekleştirdiğini görülmektedir.

Nart destanında yarattığını yeme eyleminin olumsuz anlamda vurgulanmasının nedeni Emegenlerin “doğanın kontrolsüz gücünü” temsil etmeleridir. Bu şekilde “yaratılışın belirli kurallarla sınırlanmadığı, her şeyin her şeyi doğurabildiği illud tempus”un Emegen aracılığıyla olumsuzlanmak istenmesidir(Eliade: 2024, 94-95). Naciye Yıldız ise bu korkutucu Emegen tasvirini anaerkillik ve ataerkillik arasındaki çatışmaya bağlar. Bu yorum, yukarıda sözünü ettiğimiz Emegen'in Mitolojik Ana kompleksine bağlı bir ruh olarak değerlendiren görüşleri de destekler niteliktedir: *“İnsan görünümünde olan bu dev kızların tek gözlerinin olması, alışılmışın dışına çıkmalarına sebep olur ve uzakta kalan anaerkil dönemin ataerkil bir toplumun bakış açısıyla olumsuzlanması şeklinde okunabilir.”* (Yıldız:2010, 44,87)

Yıldız, makalesinde özellikle Karacay'a da değinmiş ve bu kahramanın annesi gibi kaosa sebep olmamasını yarısının insan olmasına ve ataerkil zihniyeti temsil etmesine bağlamıştır(2010, 44,87). Öyleyse Karacay'ın annesini öldürmesini Ana Tanrıça'nın olumsuzlanarak öldürülüp yetkisinin ataerkil yapıya geçmesinin sağlandığını söylemek yerinde olur.

Destanda kahramanın ödülü de dişil varlıklar ve iki destanın açıklanması bakımından ipuçları içerir. Karacay annesini öldürdükten sonra Alavgan tarafından kendi iktidarını ona devretmesiyle ve babasının atıyla ödüllendirilmiştir. Öyleyse kahramanın annesini öldürmesini Emegen'in elinde kaotik bir suça dönüşen yaratma gücünü alması şeklinde yorumlamak gerekir. Alavgan da bu noktada ikisi arasındaki geçiş sürecinin somutlaşmasıdır. Hem mitik ana ile özdeşleşmiştir hem de eril olması dolayısıyla gönül rızasıyla otoritesini oğluna devretmeye razı olmuştur. Gerçekten de babasının devrettiği at ile Karacay, yer şekilleri oluşturarak bunlara isim verme eylemine girişmiştir. Mitolojik literatürde bu iş tanrıyla eşit konumda yaşamış olan ilkel atalara özgü bir eylemdir.

2.2. Kahramanın Düşmanı-Sınayıcısı Olarak Emegen

Emegenler, Ana Tanrıça sıfatında dahi olsa kahramanın düşmanlığını üzerlerine çekmeye mahkumdurlar. Çünkü mitolojik anlatılarda Ana Tanrıça denilen varlık sürekli lütuf dağıtan merhametli bir anne değildir. Elleri kanlıdır. Öldürür, kurbanlar ister. Karen Armstrong, Ana Tanrıça için *"kurtarıcı değil, ölüm ve kederin sebebi"*(Armstrong:2014, 43) olduğu üzerinde durmaktadır. Zamanla Mitik Ana'nın bu karanlık yönü Emegen'in kimliği haline gelmiş ve Emegen iyilik tarafından tamamen kötülük tarafına geçmiştir. Halk hikayelerinde çirkin tek gözlü dev sıfatına bürünmüşlerdir(Bayat:2016, 28). Bu kötücül devlerin Nart destanlarında oynadığı en önemli rollerden biri ise kahramanın erginlenmesini sağlayan düşman olmaktır.

Nart destanlarında Emegen'in ana çatışma unsuru ve erginlenme aracı olarak ortaya çıktığı en önemli destanlardan biri Satanay'ın destanıdır. Satanay adadan kaçtıktan sonra Alması denen yaratıklar onu alıp beslemişlerdi. Bir müddet sonra Alması Satanay'ı Kara Ormanın derinliklerinde uyandırdıkları dev Emegen ile baş başa bırakıp korkuyla kaçarlar. Emegen, Satanay'a saldırmak üzere harekete geçtiğinde Satanay önce donakalır, ardından gözlerini, yüzünü açıp Emegen'e bakar. Bu bakış her şeyin çözümü olmuştur. Devin tek gözü kamaşır ve bilinçsizce eline gelen taşları toprakları savururken uçurumdan düşerek paramparça olur. Satanay da böylece erginlenmesinin son mücadele merhalesini geçmiş olur.

Satanay'ın Emegen ile mücadelesini yukarıdaki gibi anaerkillik-ataerkillik çatışması bağlamında yorumlamak doğru olmaz. Çünkü bu destandaki her iki karakter de açıkça dişil varlıktır. Çatışma unsurları incelendiğinde ışık-karanlık, güzellik-çirkinlik gibi kavramları ve göz metaforundan yararlanarak görmenin ve görmemenin yani sembolik olarak bilgeliğin ve cahilliğin çatıştığını söylenebilir. Tüm bu unsurlar doğrultusunda Emegen'in, Satanay'ın diğer benini, gölgesini temsil ettiği düşünülebilir. Emegen'in herhangi bir şiddet unsuruyla değil, bakma, tanıma ile yenilmesi ve Kara Orman'ın mitik sembolizmde bilinçaltını temsil etmesi de bu görüşümüze

destekler. Asıl olarak kahraman “karanlık tutkularından kurtularak içimizdeki vahşiyi kontrol edebilme yeteneğimizi simge[ler]”(Campbell&Moyers:2010, 13). Belki Satanay’ın da Emegen’i öldürerek dize getirdiği kendi karanlık dürtüleridir.

Emegen’in erginlenme çatışmasında zirve aksiyonda rol aldığı kahramanlardan biri de yukarıda belirtildiği gibi Karaşavay’dır. Satanay, onu Elbruz dağında yeterince eğittikten sonra aşağı indirmiş ve Karaşavay annesini tek vuruşta öldürmesini erkek kahramanın annesini öldürmesini “animasını öldürmesi” şeklinde klasik bir yorumla okuyacak olursak Karaşavay’ın erginlenmesi tamamlanmıştır.

3. Celmavuz

Celmavuz -ya da Yalmavuz- birçok Türk inanmasında rastlanan demonik bir varlıktır. Fuzuli Bayat, Celmavuz’u Karaçay-Malkar Nart destanlarında geçtiği şekliyle değerlendirir ve onun Emegenler sınıfına dahil olduğunu iddia eder. Bu şekilde onu Mitolojik Ana kompleksine bağlı bir yaratık olarak değerlendirir(Bayat:2016, 319). Bu değerlendirme kimi açılardan doğrudur. Gerçekten de Celmavuz Türk dünyasındaki kimi anlatılarda Emegen gibi bir dev olarak karşımıza çıkar. Ancak bu tezi Nart destanları için genişletmek doğru olmaz.

Celmavuz Nart destanlarında denizin altında yaşayabilen, göğe çıkabilen, ejder görünümü, çocuk kaçıranak ona bakan; tamamen farklı ve daha kozmik bir tasavvurdur. Karaçay-Malkar Nart destanlarında Celmavuz, Deniz Tanrıçası ya da Su Ejderhası olarak düşünülmüştür ki mitolojik sembolizmde ikisinin pek de farkı yoktur. Kozmik yılan olarak ejder, ezeli suların hâkimi olarak hayal edilir.

Fuzuli Bayat, Türk mitolojisinde ejder-su ilişkisi üzerinde durmaktadır. “Kaosun simgesi olan su, evrenin simgesi olan ejderle eşitleştirilmiştir. Ejder-su ilişkisi büyük olasılıkla başlangıcı simgeleyen iki varlığın bir bütün halinde birleşmesidir” (Bayat:2016, 255). Mitolojik anlatılarda her zaman kaosun dışı tanrıçayla ifade edildiği ve ejder-su ilişkisinin ana bütünlüğün parçaları olduğu bilgileri bizi Celmavuz’un Mitolojik Ana’nın sembolü olduğu sonucuna götürür. Öyleyse ejder de tıpkı Doğa (ya da mitolojik) Ana gibi hem yaratıcı hem yok edicidir. Merhametinde düşmanlık saklar. Ejder-Ada-Mitolojik Ana ilişkisi Hint Mitolojisinde çok daha açıktır. Hint inanmalarına göre bütün varlığın içinden çıktığı ada, mücevherlerle doludur ve oradaki Ana bütün varlığı önce dağıtır ardından kendinde toplar:

“Ortaçağ ve çağdaş Hindistan’daki Tantra kitaplarında tanrıçanın meskenine Mani-dvipa, “Mücevherler adası” denmektedir. Tanrıçanın yatak tahtı, dilekleri gerçekleştiren ağaçlar korusundadır. Adanın sahili altın kumdandır. Ölümsüzlük nektarını taşıyan okyanusun kıpırtısız sularıyla ıslanır. Tanrıça yaşam ateşiyle kıpkırmızıdır; dünya, güneş sistemi, sonu gelmez uzayın galaksileri, hepsi rahminde barınır. Çünkü o dünya yaratıcısı, ölümsüz anne, ölümsüz bakiredir. Aşılmazı aşar, beslenmezi besler ve yaşayan her şeyin yaşamıdır.

O ayrıca ölen her şeyin ölümüdür. Varoluşun tam bir çevrimi, doğumdan ergenlik, yetişkinlik, yaşlılık ve mezara dek onun hükmündedir. Rahim ve mezardır: doğurduğu yavruları yiyen dişi domuzdur”(Campbell: 2013, 131-132).

Bu kozmik yılan sembolizmi içerisinde değerlendireceğimiz Celmavuz, Satanay'ın hayatına iki noktada dokunmuştur. Birincisi onu kaçırmasıdır:

“Satanay’ı Su Ejderhası saklamış vermiyor

Adada onu hiç kimse görmüyor

Adanın üzerini sisle kapatmış

Kendisi girip denizin dibine yatmış” (Tavkul: 2004, 37-43).

İkinci nokta ise Celmavuz'un, Satanay'a isim vermesidir. Celmavuz, Satanay'ın oynaması için ona denizin dibinden mücevherler getirmiştir. Satanay bunlardan en çok kırmızı mercan taşı sevdiği için ona bu anlama gelen Satanay ismini vermiştir. Öncelikle Satanay'ın kaçırılması, kahramanın erginlenmeye hazırlanması amacıyla onu toplumdan izole etmek için gereklidir. *“Kahramanın macerası normal olarak yukarıda anlatılan çekirdek birimin kalıbını izlemektedir: dünyadan ayrılma, birtakım güç kaynaklarına dalma ve yaşam yenileyen bir dönüş”(Campbell: 2013, 47).*

Kesin olan bir şey var ki kimse ailesinin sıcak ve güvenilir ortamında tamamlanamaz. Yolculuk dışarıya adım atmayla başlar. Bazı kahramanlara kader bir çağrı yapar. Bu korkutucu görünümlü bir davetiyedir. Ancak eğer kahraman kabul ederse erginlenme macerası başlamış olur. Bazı kahramanlara ise davetiye gitmez. Onlar Satanay gibi kader tarafından maceraya sürüklenir, hikayeyi kader başlatır (Rank:2016, 11-25). Her iki durumda da Celmavuz denen yaratığın bireysel kimliği her ne olursa olsun Satanay için bir müjdecisi, mücevherlere giden yolu aydınlatacak bir yol gösterici olarak kabul etmek gerekir.

Satanay'ın Celmavuz'dan isim alması mitik sembolizm açısından çok önemlidir. Verilen isim ve kahramanın gücü birbiriyle sıkı sıkıya bağlıdır. Hatta kimi zaman isim mi kahramana güç verir yoksa kahraman mı isme güç verir ayırt edilemez. Berktaç ismin önemine şu sözlerle dikkat çeker:

“Ad, onu taşıyanın özünü yansıtır; aynı zamanda sihirli bir güce sahiptir. Bir şeyin adını bilmek, onun gizini ele geçirmek demektir. Bu anlayış binyıllardır efsanelerde ve masallarda varlığını sürdürür. Alman halk masalı Rumpelstiltskin'de olduğu gibi, karşısındakinin adını tahmin edebilen onun üzerinde güç sahibi olur. Yeni bir güçle donanan kişiye yeni bir ad verilir. İlkelerin erişirme törenlerinde çocuk olarak “ölüp” ergin olarak “yeniden doğan” kişi, genellikle yeni bir ad alır. Babil yaratılış efsanesinde tanrı Marduk'un güçlerinin göstergesi olarak elli ayrı adı vardır.”(Berktaç: 2016, 52)

Celmavuz adlı yaratık, Satanay'ın macerasını başlatan erginleticidir. Ayrıca isim alan kahraman yeniden doğmuş kabul edilir. Celmavuz kahramana isim vererek onu tanrisal gücü ile kutsamıştır. Kahraman ile erginletici arasında sıkı bağlar bulunur. Kahraman bir anlamda erginleticinin varisçisi olarak kabul edilmelidir. Buna bağlı olarak Satanay, hayatının geri kalanında tıpkı Celmavuz gibi kahramanların hayatlarında erginletici rolü üstlenecektir.

4. Alması

4.1. Anne Figürü Olarak Alması

Albastıyı "Orta Asya inançlarında, Umay'ın olumsuz anlamda "başkalaşmış" kimliği olarak algılanan kötü ruh; al, al ana, al karısı, sarı kız"(Korkmaz: 2008, 21) şeklinde tanımlamıştır. Aynı şekilde onu tıpkı Kara Umay gibi Umay'ın tersi olarak görür.(Bayat: 2016, 51) Bu doğrultuda Albastı denen kötücül dişi ruh Türk dünyasında lohusa ve hamile kadınlara zarar veren, bebekleri öldürebilen bir yaratık olarak bilinir. Ancak bazı araştırmacılar onun ilk başta koruyucu ruhlardan biri olduğunu hatta bazı anlatılarda bu özelliğini halen koruduğunu belirtir (İnan:2016, 173; İnyet:2010, 43) Hami özelliğini koruduğu anlatılardan biri şüphesiz Nart destanlarıdır. Satanay, adadan kaçarak denizlere açıldığında rüzgarlar onu bir karaya atar. Bu karada onu Alması denen yaratık topluluğu beklemektedir. Alması onu alıp evlerine, Kara Orman'a götürüp ağaç kökleriyle beslerler:

"Kara ormana götürüp yiyecek vermişler

Hortlaklar ağaç kökünden yiyecek vermişler.

Satanay'ı değerli itibarlı görmüşler

Hortlaklar konuşmayı bilmiyorlardı

Satanay'a hiç kötü davranmıyorlardı"(Tavkul:2004: 37-43).

Satanay'ın macerasına zorla sürüklendiğini söylemiştik. Ancak kahramanın asıl macerası mutlaka kendi iradesiyle attığı ilk adımla başlar. Satanay için bu adım ıssız adadan kaçmaktır. Yabancı olduğu bu dünyaya, yeniden doğum imgeleriyle yüklü denizden çıktığında Satanay savunmasızdır ve bu noktada metafizik dünyada onu doğru besleyip yetiştirecek bir anne figürüne ihtiyaç duyar ki Alması bu ihtiyacı karşılamışlardır.

4.2. Rehber Olarak Alması

Alması Satanay'ı bir tepeye getirirler. Alması'nın üzerine çıktıkları tepenin yedi yüz yıldır uyuyan bir Emegen olduğu ortaya çıkar. Emegen uyandığında bütün Alması kaçır ve Emegen, Satanay ile mücadele için yalnız kalır. Destanda Alması Satanay'a iki noktada etki etmiştir. Birinci nokta Satanay'ın denizden çıkıp sembolik olarak yeniden doğduğu bir anda ona annelik yapmaları; ikinci nokta ise onu erginlenme macerasının ana aksiyonunu yaşayacağı mekâna göndermeleridir. Masallarda ve destanlarda kahramanın yolunun geçeceği dört yol ağzında yaşlı bir adam ya da kadın oturur. Kahramana gitmesi gereken yolu gösterirler. Çünkü insan

zayıftır. Ne kadar erginleşirse erginleşsin her zaman yardıma muhtaçtır. Bu yolculukta kahramandan her şeyi yapmaları beklenmez. Onun zorlukları yenmesi yeterlidir. Çevresi antrenörlerle doludur ve yolu parlak işaretlerle belli edilmiştir. Almastılar Satanay için ellerinden geleni yaptıktan sonra onu gitmesi gereken yer olan Emegen ile mücadelesinin yaşanacağı Kara Ormanın derinliklerine yönlendirmişlerdir. Bu eylem Almastıların “kahramanın yardımcısı” rolünde olduklarını ispatlar niteliktedir.

5. Cadı

5.1. Erginleştirici Olarak Cadı

Kadın, doğal olarak şamanlığa eğilimlidir. Yani kadınlar, doğuştan kâhin, ebe, falcı, dansçı, doğurgandır. Bu da onu “doğal olarak” bir cadı yapar. Ancak Türk inanmasında geçtiği şekliyle cadı kavramı sıra dışı bir kadını değil bir yaratığı ifade eder ve bu yaratığa *obur* adı verilir. Örneğin Başkurlarda *ubır* şeklinde bilinen bir varlıktır. “Başkurt folklorunda *Ubır, sihir ilmini öğrenmek için ruhunu şeytana satan insanın hortlamış ruhudur*” (Bayat: 2016, 288).

Karacay-Malkar halk inançlarında Obur’a rastlanır. Yapılan alıntıda Obur, Şaman sırra-ermesindeki ruhlara benzer bir rol oynamaktadır.

“Karacay-Balkarların inancında Obur, kadın olup, geceleri nehir kıyısına gider, (...) Karacay-Balkarların Obur’u insanlara zarar verse de öldüremez. Obur’un veya Oburların uykuda olan adamı Elbrus dağının tepesine götürmesi, öldürüp, etini kazana dökmesi diğer Oburlarla birlikte et pişene kadar kazanın etrafında dans etmeleri, pişen eti yemeleri, kemikleri bir araya toplayıp üflemeleri ve adamı diriltmeleri ve tekrar adamı geri götürmeleri kötü ruhların şaman adayını parçalayıp yemesinin aynısıdır. Ancak Karacay-Balkarlarda Obur’un rüyada olan insanı dağa götürmesi, öldürmesi ve etini yemesinden sonra zarar çeken, Şaman olmaz, sadece uyandıktan sonra bedeninin her tarafının ağrıdığını hisseder” (Bayat: 2016, 288).

Nart destanlarında cadının işlevi de yukarıdaki gibi iki yönlüdür ancak cadı kahramanın hayatına öncelikli olarak erginleştirici vasfıyla girer. Satanay, Cadı’nın yetişmesine katkıda bulunduğu kahramanlardan biridir. Onun metafizik dünyadaki macerası Emegen’i yendikten ve Kara Ormandan kurtulup Nart köyüne geldikten sonra biter. Ancak içsel yolculuğunu tamamlamak, dünyaya hazır olduğu anlamına gelmez.

Satanay Biyçe, insanlar arasında bir birey olarak yaşamaya başlamadan önce fiziksel büyümesini tamamlamalı ve dünyaya ait ilimleri öğrenmelidir. Bu noktada Cadı devreye girer. Büyücü yaşlı kadın Satanay’ı Nart köyünün kenarında bulur bulmaz kahramanımızı alıp mahzenine kapatır. Satanay, ekmek pişirmek, sepet örmek, dikmiş dikmek, boza yapmak, fal bakmak, büyü yapmak gibi tüm kadınsal becerileri bu cadıdan öğrenmiştir. Bu eylemler büyü ile uğraşan Tanrıçaların kutsal eylemleridir. Örneğin Tanrıça Athena “örme eyleminin efendisi”

olarak bilinir. Kirke güzel sofralar kurabilir, erkekleri etkiler, maddeleri ve insanları dönüştürebilir. Bu onu aynı zamanda Yunan mitolojisinin büyücü tanrıçası yapmıştır(Mascetti:2000, 100).

Satanay, büyücü ve lider kadın kimliğiyle yetiştirildikten sonra Cadı tarafından Özüzmek ile evlendirilir. Bundan sonra Satanay bildiği her şeyi Nart kadınlarına anlatmış, toplumun akıl danıştığı bilge ve kâhin olmuştur. Satanay'ı eğiten cadının sadece Satanay'ı eğitmesi ve bilgilerini halka açmak gibi bir niyetinin olmaması onu Satanay için gönderilen tanrısal bir figür konumuna getirir.

Satanay da cadılığı hocasından miras almıştır. Nart destanlarında Obur Satanay olarak geçtiği çok olur. Kutsal dişinin mirasçısı olması dolayısıyla erginlenmesinde etkin rolde olduğu kahramanlardan biri Karaşavay'dır. Yukarıda bahsedildiği gibi doğurduğunu yiyen Emegen'den kahramanı kurtaran Satanay Biyçe'dir. Onu kaçırıp Kafkasların en yüksek dağlarından Elbruz dağının tepesine çıkarır. Karaşavay'ın kaçırılarak toplumdaki tecrit edilmesi onun erginlenmesinin bir sonraki adımınıdır. Satanay tıpkı kendisine Celmavuz'un yapmış olduğu gibi Karaşavay'ı kaçırmış ve onu kutsal sayılan bir dağın ellerine bırakır. Bu dağ, bebeğin Yer Ana tarafından kutsanmasını ve kahramanın hemen güçlenmesini sağlayacaktır.

Satanay, kahramanla bizzat üç kere güreşerek onu denemiş ve eğitmiştir. Kahramanımız dünyaya inmeye hazır olduğunda ona Karaşavay ismini veren de onu ana aksiyonu yaşayacağı anne Emegen'in yanına götüren de Satanay'dır. Görüldüğü gibi Satanay, hayatına etki eden tüm yaratıkların çeşitli vasıflarını üzerine toplayarak cadı kimliği ile birleştirmiştir.

Destanlarda Cadı olarak değerlendirebileceğimiz bir diğer kahraman Akbilek'tir. Sosurka ile evlendirilen Akbilek çok asil ve çok güçlüdür. "*Öküzün boynuna yapışsa onu devirir*" (Tatyana, Arivuka, & Tanzila). Sosurka her gece yağmadan döndüğünde onun azgın nehirden sağ salim dönerek evine ulaşması için kulenin tepesine çıkar ve bileğini açarak teninin parlaklığıyla nehri aydınlatır. Sosurka da bu şekilde nereden gittiğini bilir ve boğulmaz. Ancak evliliklerinde çok önemli bir problem vardır. Sosurka, karısını normal bir insan olduğu için aşağılar. Ona böhürlenir ve onunla birlikte yatmaz. Bu duruma bir dur demek isteyen Akbilek, bir gün Sosurka, tam nehrin ortasında bileğini kapatarak ışığı keser. Sosurka yağmaladığı tüm hayvanlarla birlikte suya gömülür. Destanın yukarıdaki kısmında dikkati çeken unsurlardan ilki Sosurka'nın ölmesidir.

Gerçekten erginlenen bir kahramanın sonu böyle olabilir mi? Elbette hayır. Sosurka, ana çatışması olan ateşi Emegen'den çalma macerasında Emegen'i, tam mücadele esnasında Gök Tanrıya ettiği dua sayesinde yenmiştir. Bu, doğru bir hareket gibi gelse de mitolojik kurallara terstir. Erginlenme anında kahramanın yanından tüm yardımcıları çekilmeli ve kahraman düşmanını sadece kendi gücüyle yenmelidir. Sosurka'nın bu eylemi, gerçek bir erginlenmenin sağlanmadığının göstergesidir. Ayrıca erginlenme sonrasında kahraman kadına dokunma hakkını elde eder.(Roux: 2011, 229) Bu noktada görüldüğü gibi Sosurka bu haktan da mahrumdur. Öyleyse erginlenmesi tamamlanmamıştır. Buna karşın hayattaki dışı unsurunu iterek kendi gücüne güvenmesi, hala

yenemediği animasına kafa tutması onun sonunu getiren eylem olmuştur. Dişi yanıyla uyumu sağlayamayan kahramanın kaderi de dişil suların içinde kendini kaybetmek olacaktır.

Destanın ilginç noktası kahraman katili Akbilek'in övülmesi ve haklı bulunmasıdır. Bunun tek açıklaması, Akbilek'in tıpkı tanrıçalar gibi intikam hakkını elinde bulunduran kutsal dişinin bir tezahürü olmasıdır. Silahının özünden çıkan ışık olması da bu tezi destekler.

5.2. Tanrı Aklının Temsilcisi Olarak Cadı

Cadı kavramı üzerinde yeni analizler yapabilmek için öncelikle ön yargılarımızdan tamamen kurtulmamız gerekir. Bu kavram her şeyden önce güçlü ve akıllı kadını temsil eder. *“Mitolojide arayış içindeki kahraman amacına ulaşabilmek için bir rahibeden ya da kadın kâhinden öğüt alır, o da kahramanın ya ilahi iradeyle ilişki kurmasını ya da Tanrı'nın kendisi aracılığıyla konuşmasını sağlayarak ona yol gösterir”*(Mascetti: 2000, 56).. Cadı kelimesi, mitolojik terminolojiden dilimize gelinceye kadar büyük bir değişim geçirmiştir: “İngilizce'deki “cadı” sözcüğü “bilge kadın” anlamına gelen wicca'dan türemiştir. Bilge kadınlar ebelik yapar ve şifalı bitki ve otların iyileştirici özellikleri konusunda geniş bir bilgiye sahip oldukları için hastaları iyileştirirdi. Yani cadılar, ilk doktorlardı. “Cadı” sözcüğü ancak ataerkil düzen başladıktan sonra olumsuz yan anlamlar edindi; aykırı bir yaşam tarzını kabul etmiş ve bu sebeple toplumdaki dışlanmış kişiye yüksek ihtimalle orta çağda cadı denilmekteydi. Bu yan anlamlar günümüzde de varlığını sürdürmektedir. (Mascetti: 2000, 53).

Nart destanlarında da cadılar birçok yeteneğinin yanında kahin ve bilge vasıflarıyla kilit noktalarda kahramanın yanındadırlar. Cadı aklına ihtiyaç duyan kahramanlardan en önemlisi Debet'tir. Debet, on dokuz oğlunu kimle evlendirmesi gerektiğini bir türlü bulamaz ve Bayrım Kızı adında bir cadıya danışır. Bayrım Kızı ona Emegenler ülkesinde on sekiz kızı olan bir Emegen olduğunu, çocuklarını küçükten büyüğe doğru onlarla evlendirmesi gerektiğini söyler. Evlilik mitik sembolizmde “evrensel denge”yi temsil eder ve kutsal bir eylemdir. Ayrıca Debet ateşin, suyun ve taşın dilini konuşabilen, Yer ile Gök'ün oğlu olan bir kahramandır. Bu bilgiler ışığında Debet'in sıradan bir kadından akıl almaya ihtiyacı olmadığı açıktır. Ancak Tanrıdan ya da Tanrı aklının temsilcisinden, kutsal bir dişiden yardım aldığı söylenebilir.

Bir diğer bölümde Satanay, Cadı kimliği ile Nartları düşman bir yaratıktan kurtarmıştır. Destana göre Fuk adında zalim bir kötücül Tanrı Nartlara eziyet etmektedir. Nartlar bu zalimliğe bir dur diyebilmek için toplanıp Satanay'ı yardıma çağırırlar. Satanay ise bu iş için eşi Örzümek'i görevlendirir, ona uçabilmesini sağlayacak bir rüzgar tulumunun yerini söyler, Debet'ten kutsal silahlar edinmesini sağlar, nasıl savaşaacağını anlatır ve dedikleri aynen gerçekleşir. “Aslında” Satanay sayesinde Nartlar zalim Tanrıdan kurtulmuş olur. İlginç olan nokta, Satanay'ın en ince ayrıntısına kadar organize ettiği bir işe fiziken hiç dokunmamasıdır. Nart destanlarında ona biçilen rol kahraman olmak değil, kahramanın yeryüzündeki Tanrısal yardımcısı olmaktır.

6. Kızıl Fuk

Fuk adı verilen kötücül Tanrı, kartal kanatlarından yapılmış yuvasında yaşayan, Nartlardan sürekli ve yüklü miktarda kanlı ve kansız kurban isteyen, kötülükleriyle tehdit eden, hem gökte hem yerde görülebilen bir yaratıktır. Nart destanlarında onunla ilişkili olan Özümek'in karşısına iki kez çıkmıştır. İlk karşılaşma Özümek küçük bir çobanken gerçekleşmiştir. Fuk, ondan iki adet hayvan vermesini ister ancak Özümek Nartların hayvanlarını Fuk'a vermeyi kabul etmez. Hal böyle olunca Fuk Özümek'i döve döve on iki hayvan alır ve gider. Bu durum Özümek için hayatını yönlendireceği bir travmaya dönüşür ve metafizik dünyaya da adım atar. Küçük çocuğun yeni hedefi kendini yeterince yetiştirip Fuk'u öldürmektir.

Yiğit bir Nart kahramanı olduğunda çatışmaya Satanay'ın ve Debet'in tanrısal yardımlarıyla hazırlanmış ve Fuk'tan hem kendi intikamını hem de Nartların intikamını almıştır. Tecrit edilme döneminde çobanlık yapan Özümek'in Fuk ile olan çatışması onu erginlenmeye doğru örgütleyen bir ön hazırlık ve Campbell'in ifadesiyle "maceraya çağrı"dır. Kahramanın metafizik dünyaya adım atmasını sağlayan Fuk'un, aynı zamanda onun düşmanı olması diğer destanlarda da rastladığımız bir olguydu. Bu noktada şamanistik erginlenmeden yola çıkılarak bazı açıklamalar yapılabilir.

Şaman adaylarını sırta erdirerek onların şaman olmasını sağlayan tüm ruhlar esasen insanlara zarar veren ruhlardır. Bu inanca göre "doğa", ölüm yaşam, iyilik-kötülük dengesini şamanlar sayesinde kurabilmektedir. Çünkü her şaman kendi erginlenmesini sağlayan ruha kurban sunarak, dualar ederek, kandırarak yardımını alır ve kötülüğün yok edilmesini sağlar. Böylece kötülüğü getirenle dengeyi şaman aracılığıyla sağlayan varlığın doğaya ait varlıklar olduğu anlaşılır.

Bu açıdan Fuk'u incelersek onu şamanların soyunun geldiği 'Ana Ruh' olarak değerlendirmek yerinde olur. Çünkü Türk mitolojisinde kartal, şamanların ruhlarının yetiştiği kutsal ağacın tepesinde bulunur ve zamanı geldiğinde ruhları dünyaya getiren hayvandır(Çoruhlu:2013, 166). Kızıl ile ilişkilendirilmesi de onun Al kültürüyle ve Umay ile ilişkilendirmemizi sağlar ki kimi zaman Umay'ın bu ağaç ile birlikte gökten indiğine inanılır (Ateş:2012, 170) ve Umay genelde kuşlarla sembolize edilir(İnan: 2006 35).

SONUÇ

İnsan zihni olayları, kavramları ve nesnelere birbirleriyle kurduğu zıtlık ilişkisinden kavramaya meyillidir. Bu ilişki çeşitlerinden en bariz ve kolay olanı ve insanların en çok kullanmayı tercih ettiği zıtlık ise “eril-dişil” ilişkisidir. Bu sebeple “eril-dişil” zıtlığı tarihin başlangıcından beri ışık-karanlık, iyi-kötü, kaos-kozmos gibi temel zıtlıkların da metaforu olmuştur. “Dişi” olanın payına ise bu ilişki ağında kaosu, gizemi ve karanlığı temsil etme rolü düşmüştür.

Bu durum doğal olarak anlatılara da yansımıştır. “Dişi olan” ilk etapta kahramanın annesidir, dolayısıyla kahramanın içinden çıktığıdır, bir parçasıdır. Fakat sonrasında ayrışma baş gösterir. Kahraman -özellikle destan anlatılarında- genellikle erkektir. Dolayısıyla karşısında duranı, düşmanı “dişi” temsil edecektir. Ayrışıp bireyselleşme için dişiyi öldürmesi ya da hapsedmesi gerekecektir. Bu sebeple dişi artık bir canavar suretinde görünür.

Diğer taraftan gerçekte dişi, onu doğurduğu gibi hayat mücadelesinin tamamında kahramanı desteklemektedir. Düşman olarak karşısına çıkmasının bile bir amacı vardır. Bu bir safi kötülük hareketi değil, kahramanın bireyselleşmesi amacıyla yönelik bilinçli bir harekettir. Sonuçta doğru bir ebeveyn de çocuğunu zamanı geldiğinde uçurumdan aşağı itip uçmasını izlemelidir.

Tüm bu koşullar sebebiyle kadın mitolojisinin tamamına yakını “kahramanın yardımcısı” rolüyle doludur. Dişi, kahramanı doğurur, kendi gücünden, kanından verir, eğitir, uzaklaştırarak kendisiyle tanışmasını sağlar, karşısına yenmesi gereken düşman olarak çıkar, kahraman geri döndüğünde de kahramanın her ihtiyacı olduğunda onun yanındadır.

Mitolojik-destan anlatıları çoğu zaman arketipsel bilinçdışından mesajlar taşıdığı için bu dişi figürü klasik bir kadın olarak değil, kutsallık taşıyan çeşitli görüngüler ve isimlerle açığa çıkar. Tüm bu verilerin daha net ortaya konulması için çalışmanın sonuna bir tablo eklenmiştir. Bu tablodan çıkan sonuçlar ise aşağıdaki gibidir.

Mitik anlatılarda “dişi figürü” tıpkı su gibi değişken bir maddedir. Kahramanın kendini tam anlamıyla çözümleyebilmesi, kendini tamamlayabilmesi için şekilden şekle girer; bazen korkunç bir ejderha, bazen süt, bazen tek gözlü bir dev, bazen koruyucu bir dağdır. Kahramanın tek yapması gereken kendini yolculuğa bırakıp gelen çağrılarını reddetmemek olacaktır.

Her ne kadar makalede ayrıntılı olarak işlendiği gibi dişi görüngülerinin pek çoğunu Yer Ana'nın tezahürleri olarak yorumlayabilsek bile Yer Ana, birincil sembollerle asla kahraman ile savaşmaz. Toprak, bugün olduğu kadar geçmişte de merhametli ve mütevazı anne rolünü korumuştur.

Aynı anlatı söz konusu olduğunda bile dişi bir yaratık kahramana hem kötülük hem de iyilik yapabilmektedir. Örneğin Celmavuz, Satanay'ı kaçırmış; ancak ona isim ve değer kazandırmıştır. Karaşavay'ın annesi olan dişi emegen, bir anlamda kendini feda ederek Karaşavay'ın kahraman olmasını sağlamıştır. Öyleyse dişi figür,

koşulların gerekliliğine göre hem dost hem düşündür. Önce onu erginlenme yoluna iter, hatta bazen yetiştirir ve sınar; ardından savaşır.

Bazı kahramanlar gerçek bir çatışma yaşamamışlardır. Bu onların kahraman olmadığını göstermez. Bütün kahramanların bağlantı noktaları bir şekilde kutsal dışiden kut almış olmasıdır. Anlatılarda bu kahramanlara çatışma yaşatmamalarının sebebi halkın onları insan-üstü bir konuma yükseltmiş olması ve taşıdığı tanrısallığın yüceltilmek ve övülmek için yeterli görülmesidir. Debet ve kısmen Alavgan böyle kahramanlardır. Onlar doğuştan bütündür ve övülmeye layıktır. Ancak insanlığın geri kalanı için bir örnek değildirlir. Yaşadıklarından çıkarılacak pek de bir ders yoktur. Toplumla da pek içli dışı olmayan bu kahramanlara “Tanrısız Kahraman” denir.

Diğer taraftan eğer kahramanın kaderinde varsa dişil güç ile karşılaşmak ve onu yenmek hayati önemdedir. Kahraman dişiyi yenemezse dişil ile temsil edilen kötü özelliklerini de yenemeyeceği için zaten ölecektir. Ancak Sosurka gibi hile ile yenmişse dişil güç ile temsil edilen bu sınav elinde sonunda kahramanın yakasına yapışıp hazırlıksız olduğu bir anda intikamını alacaktır. Çünkü kahraman, kurtulması gereken kötü bir özelliğinden, çoğunlukla kibrinden, kurtulamamıştır. Bu tarz kahramanlara da “Trajik Kahraman” adı verilir.

DİŞİL VARLIKLAR TABLOSU

	Doğum	Uzaklaştırma	Kut Verme	Çağrı-Kanalize Etme	Çatışma
Ay	Satanay	-	-	-	--
Yer Ana	Debet, Örüzmek	-	Debet, Satanay Örüzmek Sosurka Karaşavay	-	-
Su Ana	Sosurka	-	Debet, Satanay, Karaşavay, Sosurka	-	-
Ateş Tanrısı	-	-	Debet	-	Sosurka
Emegen	Karaşavay	-	Alavgan	-	Debet hariç bütün kahramanlar
Celmavuz		Satanay	Satanay	-	-
Almastı	-	-	Satanay	Satanay	-
Cadı	-	Satanay Karaşavay	Karaşavay Satanay Örüzmek	Debet Satanay Karaşavay	Sosurka
Fuk	-	-		Örüzmek	Örüzmek

KAYNAKÇA

- Armstrong, Karen. (2014). *Mitlerin Kısa Tarihi*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Ateş, Mehmet. (2012). *Mitolojiler ve Semboller-Ana Tanrıça ve Doğurganlık*. İstanbul: Milenyum.
- Bayat, Fuzuli. (2015). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayat, Fuzuli. (2015). *Türk Kültüründe Kadın Şaman*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayat, Fuzuli. (2016). *Türk Mitolojik Sistemi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Berktaş, Fatmagül. (2016). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul: Metis.
- Campbell, Joseph. (2013). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. İstanbul: Kabalıcı.
- Campbell, Joseph; & Bill MOYERS. (2009). *Mitolojiler ve Hikayeler, Mitolojinin Gücü*. İstanbul: Mediacat.
- Çoruhlu, Yaşar. (2013). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalıcı.
- Eliade, Mircea. (2014). *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.
- Eliade, Mircea. (2014). *Şamanizm*. Ankara: İmge Kitabevi.
- İnan, Abdülkadir. (2006). *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İnayet, Alimcan. (2010). *Yalnavuz-Celmoğuz*. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat.
- Koçak, Aynur. (2016). *Mitlerle Varoluş Yolculuğu*. İstanbul: Alfa Basıl Yayın Dağıtım.
- Korkmaz, Esat. (2008). *Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- Tatyana, Hapcalanı; Gelelanı Arivuka, Hacılanı Tanzila. *Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Karaçay-Malkar Edebiyatı 22. Cilt*. Kültür Bakanlığı E-Kiap.
- Dunn Mascetti, Manuela. (2000). *İçimizdeki Tanrıça*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Radloff, Wilhelm. (2012). *Türklük ve Şamanlık*. İstanbul: Örgün Yayınları.
- Rank, Otto. (2016). *Kahramanın Doğuşu Miti*. İstanbul: Pinhan.
- Roux, Jean Paul. (2011). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. İstanbul: Kabalıcı.
- Tavkul, Ufuk. (2004). *Karaçay-Malkar Destanları*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Yıldız, Naciye. (2010). "Türk Destanlarında Kötü Huylu Devler". *Milli Folklor*, s. ???, 41-48.

